

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ปัจจุบันประเทศไทยมีการเปลี่ยนแปลงและการขยายตัวทางด้านสังคมและเศรษฐกิจอย่างเห็นได้ชัด รวมทั้งมีการส่งเสริมการขยายตัวของโรงงานอุตสาหกรรมขนาดกลางและขนาดย่อม เพื่อให้สอดคล้องกับนโยบายแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545-2549) ซึ่งมีเป้าหมายในการพัฒนาคนให้มีคุณภาพ พึ่งตนเองได้ มีคุณภาพชีวิตที่ดี (สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข, 2545) จนทำให้ภาคอุตสาหกรรมเจริญก้าวหน้าไปอย่างรวดเร็วจนมีบทบาทนำภาคเกษตรกรรม และส่งผลให้แรงงานภาคเกษตรอพยพเข้าสู่ภาคอุตสาหกรรมอย่างมากมาย และจากการที่มีการหลั่งไหลของแรงงานที่ผ่านมามีทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของแรงงานอย่างมากคือ จากการที่แรงงานใช้ชีวิตอยู่กับธรรมชาติ ทำนา ทำไร่ ใช้อุปกรณ์เครื่องมือเครื่องใช้ต่างๆมาเป็นการทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมที่มีมลภาวะ และสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งแรงงานเหล่านี้จะต้องเผชิญกับความเสี่ยงของอันตรายจากการทำงาน ซึ่งอาจถึงตายหรือบาดเจ็บ เนื่องจากแรงงานขาดความรู้ ความเข้าใจในด้านการป้องกันอันตรายจากการทำงานที่ดีพอ หรือยังปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมในการทำงานใหม่ได้ (ภัณฑิรา สุขสารัญ, 2544)

จังหวัดลำปางได้รับการพัฒนาเศรษฐกิจของไทย และมีโรงงานอุตสาหกรรมขนาดย่อมและขนาดกลางประมาณ 1,644 โรง เป็นโรงงานเครื่องปั้นดินเผาทั้งหมด 194 โรง (สำนักงานอุตสาหกรรมจังหวัดลำปาง, 2545) ลักษณะทำเลที่ตั้งของโรงงานในภาพรวมจะมีรูปแบบกระจุกตัวเป็นพื้นที่ต่อเนื่องกันใน 3 ตำบลคือ ตำบลชมพู ตำบลปงแสนทอง และตำบลท่าเสาโรงงานส่วนใหญ่ตั้งอยู่ภายในรัศมี 5 กิโลเมตรจากเขตเมือง (ฐานิกา ปัญจรัตน์, 2545) และครึ่งหนึ่งของโรงงานอุตสาหกรรมเครื่องปั้นดินเผาในจังหวัดลำปาง จะเป็นโรงงานที่ผลิตเพื่อการส่งออก นอกจากนี้ยังมีการผลิตแบบครัวเรือนกระจัดกระจายเป็นจำนวนไม่ต่ำกว่า 100 โรง มีการจ้างแรงงานรวมประมาณ 9,000 คน (วารสารเซรามิก ปีที่ 5 ฉบับที่ 13, 2544) และเดิมโครงสร้างเศรษฐกิจของจังหวัดลำปางมีลักษณะที่ประชาชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ประกอบกับพื้นที่ส่วนใหญ่มีลักษณะดินที่มีคุณภาพ เหมาะที่จะทำเครื่องปั้นดินเผา ดังนั้นจึงทำให้คนส่วนใหญ่มารับจ้างในโรงงานมากขึ้น

โดยเริ่มมีการผลิตใช้ในครัวเรือนและขายกันเอง ซึ่งถือว่าเป็นที่มาของรายได้ที่ใช้จ่ายในครอบครัว และยังพบว่า ยังคงมีการพึ่งพิงภาคการเกษตรน้อยเมื่อเทียบกับจังหวัดอื่นๆ โดยมีสัดส่วนมูลค่าผลิตภัณฑ์ภาคเกษตรเพียงร้อยละ 11.8 ในปี 2534 ขณะที่ภาคนอกการเกษตรสูงถึงร้อยละ 88.2 โดยเฉพาะสาขาอุตสาหกรรมเหมืองแร่พานิชยกรรม ซึ่งสินค้าอุตสาหกรรมที่สำคัญของจังหวัด ได้แก่ เครื่องปั้นดินเผา (ชโลบล บุญปาน และ ดวงรัตน์ ปีตลา, 2540, หน้า1-30)

อย่างไรก็ตามถือได้ว่า เครื่องปั้นดินเผาเป็นอุตสาหกรรมหลักที่มีบทบาท และมีความสำคัญต่อประเทศต่อประชาชนชาวจังหวัดลำปาง ทั้งในด้านการจ้างงาน การกระจายรายได้ การสร้างมูลค่าเพิ่ม และการสร้างรายได้ที่เป็นเงินตราต่างประเทศ เนื่องจากเป็นอุตสาหกรรมที่ใช้วัตถุดิบภายในประเทศเป็นส่วนใหญ่พึ่งพาวัตถุดิบนำเข้าน้อย และใช้แรงงานในการผลิตมาก อีกทั้งจังหวัดลำปางได้มีนโยบายสนับสนุนส่งเสริมให้มีการลงทุนผลิตเครื่องปั้นดินเผาเพื่อการส่งออกเพิ่มขึ้น ถึงแม้จะช่วยให้ประชาชนมีรายได้เพิ่มขึ้น แต่ก็ทำให้ประชาชนมีระบบวิถีการดำเนินชีวิตที่เปลี่ยนไป ซึ่งเดิมเคยทำงานที่บ้านตัวเองหรือทำเกษตรกรรม ก็เปลี่ยนมาทำงานในโรงงานมากขึ้น ลักษณะการทำงานก็ต้องปฏิบัติตามกฎระเบียบของโรงงาน จนบางครั้งอาจจะทำให้เกิดภาวะเครียดขึ้นมาได้ และกลุ่มอุตสาหกรรมประเภทนี้ก็จัดเป็นอุตสาหกรรมที่มีความเสี่ยงในการทำงาน เนื่องจากวัตถุดิบที่ใช้ในการผลิตเครื่องปั้นดินเผาของไทยส่วนใหญ่เป็นจำพวก ดิน หิน แร่ สี สารเคมี และรูปลอก ถ้าหากเจ้าของกิจการหรือหน่วยงานทางด้านสาธารณสุขไม่ได้ให้ความสนใจ อาจจะทำให้เกิดผลกระทบทางด้านสุขภาพของคนงานที่ทำงานในโรงงานได้ เช่น อุบัติเหตุจากการทำงาน อุบัติภัยจากสารอันตราย การเจ็บป่วยด้วยโรคระบบทางเดินหายใจ และอาจนำไปสู่การสูญเสียทรัพย์สินและชีวิตในที่สุด (โรงพยาบาลลำปาง, 2544) และจากข้อมูลสำนักงานประกันสังคม จังหวัดลำปาง (2543) ระหว่างปี 2540-2542 มีลูกจ้างในสถานประกอบการขึ้นทะเบียนกับสำนักงานประกันสังคม จังหวัดลำปาง จำนวน 41,910 คน, 40,849 คน และ 43,224 คน ตามลำดับ นอกจากนี้ยังพบว่า การประสบอันตรายจากการทำงานระหว่างปี 2540 - 2542 มีดังนี้คือ 1,105, 1,235 และ 1,238 ราย ตามลำดับ จำนวนเงินทดแทนที่สำนักงานประกันสังคมจังหวัดลำปาง จ่ายให้ลูกจ้างที่ขอรับเงินทดแทนค่อนข้างสูง (สำนักงานประกันสังคม, 2543) และจากสถิติการเจ็บป่วยเนื่องจากการทำงานในจังหวัดลำปางระหว่างเดือนกันยายน - ธันวาคม 2544 พบว่ามีจำนวน 184 ราย เป็นผู้ป่วยเพศหญิงมากกว่าเพศชาย เท่ากับ 1: 17 ส่วนใหญ่มีอายุระหว่าง 36 - 35 ปี ประกอบอาชีพในโรงงานเซรามิคมากที่สุด (โรงพยาบาลลำปาง, 2545) นอกจากนั้นอาจก่อให้เกิดมลพิษต่อสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะปัญหามลพิษยังคงเป็นประเด็นปัญหาสิ่งแวดล้อมที่สำคัญอยู่ เนื่องจากความไม่ใส่ใจและความไม่รับผิดชอบของผู้ก่อมลพิษ ระบบการเฝ้าติดตามและตรวจสอบที่ยังไม่ทั่วถึงและไม่มีประสิทธิภาพเท่าที่ควร ขาดการนำหลักการผู้ก่อมลพิษเป็นผู้จ่าย

มาใช้เป็นรูปธรรม และความไม่รู้ไม่เข้าใจของประชาชน สถานการณ์และปัญหามลพิษที่ยังคงเป็นปัญหาที่ต้องได้รับการแก้ไขอย่างต่อเนื่อง ได้แก่ มลพิษทางอากาศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งฝุ่นละอองขนาดเล็ก และก๊าซโอโซนที่ยังคงอยู่ในระดับวิกฤต ของเสียอันตรายจากโรงงานอุตสาหกรรมที่มีมากเกินไปเกินความสามารถของระบบการกำจัด ปัจจุบันจะพบว่า ปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นนับวันยิ่งมีความรุนแรงและขยายวงกว้างมากขึ้น ก่อให้เกิดผลกระทบต่อสุขภาพและคุณภาพชีวิตทั้งทางตรงและทางอ้อม จากการพัฒนาและการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ (สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม, 2544, หน้า 20) สำหรับผลกระทบต่อสุขภาพร่างกายจากมลพิษ จังหวัดลำปางพบว่า ส่วนใหญ่มีการเจ็บป่วยด้วยโรคหัวใจและหลอดเลือด โรคระบบทางเดินหายใจ ซึ่งจะมีความสัมพันธ์กับปริมาณของมลพิษในอากาศ (บุญเดิม ต้นสุรัตน์, ธวัชชัย ตระกูลพานิชย์, ชุมพล กาไว และดวงแข ดวงคำสวัสดิ์, 2541, หน้า ๗)

ตำบลชมพู เป็นตำบลที่มีโรงงานเครื่องปั้นดินเผากระจุกอยู่มากอีกตำบลหนึ่งในจังหวัดลำปาง มีโรงงานทั้งหมด 45 โรง ตั้งกระจายไปตามแต่ละหมู่บ้าน ซึ่งจะต้องมีการใช้แรงงานเป็นจำนวนมาก และแรงงานส่วนใหญ่ก็จะเป็นประชาชนในพื้นที่ แต่กลุ่มอุตสาหกรรมประเภทนี้ก็จัดเป็นอุตสาหกรรมที่มีความเสี่ยงในการทำงานเช่นกัน หากกิจการหรือโรงงานนั้นไม่ให้ความสนใจเรื่องความปลอดภัย อาชีวอนามัยและสิ่งแวดล้อมอย่างจริงจัง ก็อาจเกิดปัญหาที่สามารถส่งผลกระทบต่อได้ในหลายๆทาง ทั้งในด้านความเชื่อถือของผู้ประกอบกิจการธุรกิจ โอกาสในการขยายงานทางธุรกิจ และการสูญเสียทรัพยากรและแรงงานโดยเปล่าประโยชน์ (กัณทิรา สุขสารัญ, 2544) และจากสรุปรายงานอัตราป่วยด้วยโรคระบบทางเดินหายใจของสถานีนามัยบ้านพ่อน ตำบลชมพู จังหวัดลำปางพบว่า มีอัตราป่วยสูงเป็นอันดับ 1 เช่นกัน และมีแนวโน้มสูงเพิ่มขึ้นโดยมีอัตราป่วยตั้งแต่ปี 2543-2545 ดังนี้คือ 40,048.67 41,098.36 และ 62,250.14 ต่อแสนประชากร ตามลำดับ โดยโรคที่พบบ่อยคือ โรคถุงลมโป่งพอง (สถานีนามัยบ้านพ่อน, 2545) อย่างไรก็ตามถือได้ว่าผลกระทบต่อสุขภาพจากโรงงานอุตสาหกรรมเครื่องปั้นดินเผานั้นมีความซับซ้อน ซึ่งจะมีผลกระทบต่อภาวะสุขภาพทั้งทางตรงทางอ้อม และมีผลกระทบต่อสังคม ทั้งจากการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของคนในชุมชน และปัจจัยทางกายภาพ ชีวภาพ เศรษฐกิจ สังคม และการเมือง

จากปัญหาที่พบดังกล่าวทั้งหมด ประกอบกับทางจังหวัดลำปางเองก็ยังไม่มียุทธศาสตร์ป้องกันผลที่มีต่อภาวะสุขภาพของพนักงานจากการทำงานในโรงงานเครื่องปั้นดินเผาที่ชัดเจน ผู้ศึกษาจึงมีความสนใจที่จะศึกษา ภาวะสุขภาพของพนักงานในโรงงานเครื่องปั้นดินเผา บ้านชมพู ตำบลชมพู อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง เพื่อที่จะนำผลที่ได้จากการศึกษามาเป็นแนวทางในการดำเนินการวางแผนแก้ไขปัญหาสุขภาพที่เกิดจากการทำงานในโรงงานเครื่องปั้นดินเผา และวางแผนพัฒนาระบบอุตสาหกรรมเครื่องปั้นดินเผาในจังหวัดลำปาง ต่อไป

1.2 วัตถุประสงค์การศึกษา

1. เพื่อศึกษาภาวะสุขภาพทั้งมิติทางกาย จิตใจ สังคมและสิ่งแวดล้อม และทางจิตวิญญาณ (ปัญญา) ของพนักงานในโรงงานเครื่องปั้นดินเผา
2. เพื่อศึกษาปัจจัยที่สัมพันธ์กับภาวะสุขภาพของพนักงานในโรงงานเครื่องปั้นดินเผา

1.3 ขอบเขตการศึกษา

การศึกษานี้ ทำการศึกษาเฉพาะกลุ่มพนักงานที่ทำงานในโรงงานเครื่องปั้นดินเผา บ้านชมพู หมู่ 7 ตำบลชมพู อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง และมุ่งค้นหาภาวะสุขภาพของพนักงานทั้ง 4 มิติคือ มิติทางกาย ทางจิตใจ ทางสังคมและสิ่งแวดล้อม และทางจิตวิญญาณ (ปัญญา) รวมถึงปัจจัยที่สัมพันธ์กับภาวะสุขภาพ ของพนักงานที่ทำงานในโรงงานเครื่องปั้นดินเผา ระยะเวลาในการศึกษา ตั้งแต่เดือนมีนาคม 2546 ถึงเดือนกรกฎาคม 2546

1.4 คำจำกัดความที่ใช้ในการศึกษา

1.4.1 ภาวะสุขภาพ หมายถึง การประเมินภาวะสุขภาพตามความรู้สึกของพนักงานต่อการเปลี่ยนแปลงใดๆที่เกิดขึ้นกับสุขภาพทั้ง 4 มิติ ได้แก่ มิติทางกาย มิติทางจิตใจ มิติทางสังคมและสิ่งแวดล้อม และมิติทางจิตวิญญาณ (ปัญญา) อันเนื่องมาจากการทำงานในโรงงานเครื่องปั้นดินเผา

1) มิติทางกาย หมายถึง การที่พนักงานในโรงงานเครื่องปั้นดินเผามีการเจ็บป่วยด้วยอาการทางระบบทางเดินหายใจ ผื่นคัน การได้รับอุบัติเหตุจากการทำงาน อาการทางระบบทางเดินปัสสาวะ มีอาการโรคกระเพาะอาหาร ปวดเมื่อยตามกระดูกและกล้ามเนื้อ ปวดศีรษะเรื้อรัง ความดันโลหิตสูง

2) มิติทางจิตใจ หมายถึง การที่พนักงานในโรงงานมีภาวะเครียดจากการทำงาน หรือมีความวิตกกังวลอันเนื่องมาจากการทำงาน ลักษณะหน้าตาขมขื่นแจ่มใส

3) มิติทางสังคมและสิ่งแวดล้อม หมายถึง สัมพันธภาพหรือลักษณะการอยู่ร่วมกัน ความขัดแย้ง หรือการที่มีความเห็นไม่ตรงกัน ในทุกๆเรื่องของพนักงานต่อเพื่อนร่วมงาน ครอบครัว ชุมชน

4) มิติทางจิตวิญญาณ (ปัญญา) หมายถึง การที่พนักงานมีความรู้สึกภาคภูมิใจและไม่รู้สึกค่าด้อยในอาชีพของตนเอง มีความรู้สึกที่มั่นคงในงานคือ มีรายได้จากการทำงานในโรงงานเครื่องปั้นดินเผาเป็นประจำทุกวัน และการที่พนักงานได้รับการปฏิบัติจากนายจ้างอย่างถูกต้องในเรื่องค่าตอบแทนที่ได้จากการทำงานที่เหมาะสมกับลักษณะงานที่ทำ การรักและหวงแหนโรงงานที่ทำ และการรู้สึกมีคุณค่าในตนเอง

1.4.2 ปัจจัยที่สัมพันธ์กับภาวะสุขภาพ หมายถึง ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับภาวะสุขภาพของพนักงานในโรงงานเครื่องปั้นดินเผา ได้แก่ ปัจจัยด้านประชากร ปัจจัยด้านสังคม ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ ปัจจัยด้านบริการสุขภาพ ปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ และปัจจัยด้านพฤติกรรมสุขภาพ

1) ปัจจัยด้านประชากร ได้แก่ อายุ เพศ ระดับการศึกษา ระยะเวลาการทำงาน เวลาทำงาน และแผนกงาน

1.1) ระยะเวลาการทำงาน หมายถึง ระยะเวลาที่ทำงานติดต่อกันช่วงปัจจุบันในโรงงานเครื่องปั้นดินเผา

1.2) เวลาทำงาน หมายถึง ระยะเวลาที่ทำงานต่อวันของพนักงาน ไม่รวมระยะเวลาทำงานล่วงเวลา

1.3) แผนกงาน หมายถึง แผนกงานที่ทำบ่อยที่สุดของการทำงานในโรงงานเครื่องปั้นดินเผาของพนักงานแต่ละคน

2) ปัจจัยด้านสังคม ได้แก่ การได้รับข้อมูลข่าวสาร และความสัมพันธ์ระหว่างพนักงาน

2.1) การได้รับข้อมูลข่าวสาร หมายถึง การได้รับหรือไม่ได้รับข้อมูลข่าวสารในเรื่องที่เป็นประโยชน์ต่อการดูแลสุขภาพของพนักงาน และแหล่งที่มาของการได้รับข้อมูลนั้นๆ

2.2) ความสัมพันธ์ระหว่างพนักงาน หมายถึง การรวมกลุ่มของพนักงานที่ทำงานในโรงงานเครื่องปั้นดินเผา การจัดกิจกรรมร่วมกันภายในโรงงานระหว่างพนักงานกับนายจ้าง และแหล่งช่วยเหลือพนักงานในชุมชน

3) ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ ได้แก่ รายได้

รายได้ หมายถึง ค่าแรงที่ได้รับจากการทำงานในโรงงานเครื่องปั้นดินเผาโดยมีการพิจารณาถึงความเหมาะสมของค่าแรงที่ได้รับ และความเพียงพอของรายได้เมื่อเทียบกับค่าใช้จ่าย

4) ปัจจัยด้านบริการสุขภาพ ได้แก่ การได้รับบริการสุขภาพ

การได้รับบริการสุขภาพ หมายถึง การที่พนักงานในโรงงานเครื่องปั้นดินเผา มีสิทธิบัตรประกันสังคม ได้รับการตรวจสุขภาพประจำปีอย่างน้อยปีละ 1 ครั้ง การได้รับบริการปฐมพยาบาลเบื้องต้นขณะเจ็บป่วยในงาน การมีถุงมือและผ้าปิดปากขณะทำงาน

5) ปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ ได้แก่ สภาพแวดล้อมของโรงงาน

สภาพแวดล้อมของโรงงาน หมายถึง การที่พนักงานรับรู้ถึงความเหมาะสมถึงสภาพแวดล้อมในการทำงานคือ ไม่มีฝุ่นในโรงงาน การจัดสถานที่เหมาะสมในการทำงาน บรรยากาศในการทำงานไม่มีกลิ่นเหม็นรบกวน จำนวนห้องน้ำและห้องส้วมเหมาะสมสำหรับ

พนักงาน ลักษณะอุณหภูมิ แสงสว่าง และการใช้วัสดุอุปกรณ์มีความเหมาะสมในการทำงาน และ ลักษณะการกำจัดของเสีย หรือขยะจากโรงงานเครื่องปั้นดินเผา

6) ปัจจัยด้านพฤติกรรมสุขภาพ ได้แก่ พฤติกรรมสุขภาพของพนักงาน

พฤติกรรมสุขภาพของพนักงาน หมายถึง การปฏิบัติตัวของพนักงานขณะทำงาน ได้แก่ การสวมถุงมือขณะทำงาน การใช้ผ้าปิดปากขณะทำงาน การล้างมือทุกครั้งเมื่อเสร็จจากการทำงาน การรับประทานอาหารหรือขนมขณะทำงาน รวมถึงสุขอนามัยส่วนบุคคลของพนักงาน ได้แก่ การล้างมือก่อนและหลังรับประทานอาหาร การรับประทานอาหารตรงเวลา ลักษณะการพักผ่อนต่อวัน และพฤติกรรมปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ได้แก่ การสูบบุหรี่ การดื่มสุรา การดื่มเครื่องดื่มชูกำลัง การรับประทานอาหารที่เป็นประโยชน์และโทษต่อร่างกาย และการออกกำลังกายอย่างสม่ำเสมอ

1.5 ประโยชน์ที่ได้รับจากการศึกษา

1.5.1 ได้ข้อมูลพื้นฐานในการกำหนดขอบเขต และแนวทางในการประเมินผลกระทบทางสุขภาพของพนักงานที่ทำงานในโรงงานเครื่องปั้นดินเผา ครอบคลุมทั้ง 4 มิติคือ มิติทางกาย ทางจิตใจ ทางสังคมและสิ่งแวดล้อม และ ทางจิตวิญญาณ (ปัญญา)

1.5.2 เป็นแนวทางในการวางแผนการดำเนินการส่งเสริมสุขภาพพนักงานในโรงงานเครื่องปั้นดินเผา เช่น ส่งเสริมให้พนักงานเกิดความตระหนักถึงอันตรายจากการทำงานในโรงงาน เพื่อนำไปสู่การดูแลและป้องกันตัวเองให้ปลอดภัยจากอันตรายขณะทำงานได้

1.5.3 ได้ข้อมูลพื้นฐานในการเป็นแนวทางการกำหนดนโยบายของท้องถิ่น และวางแผนพัฒนาอุตสาหกรรมเครื่องปั้นดินเผาในจังหวัดลำปาง ต่อไป